

RÓBERT LETZ

SLOVENSKÉ DEJINY

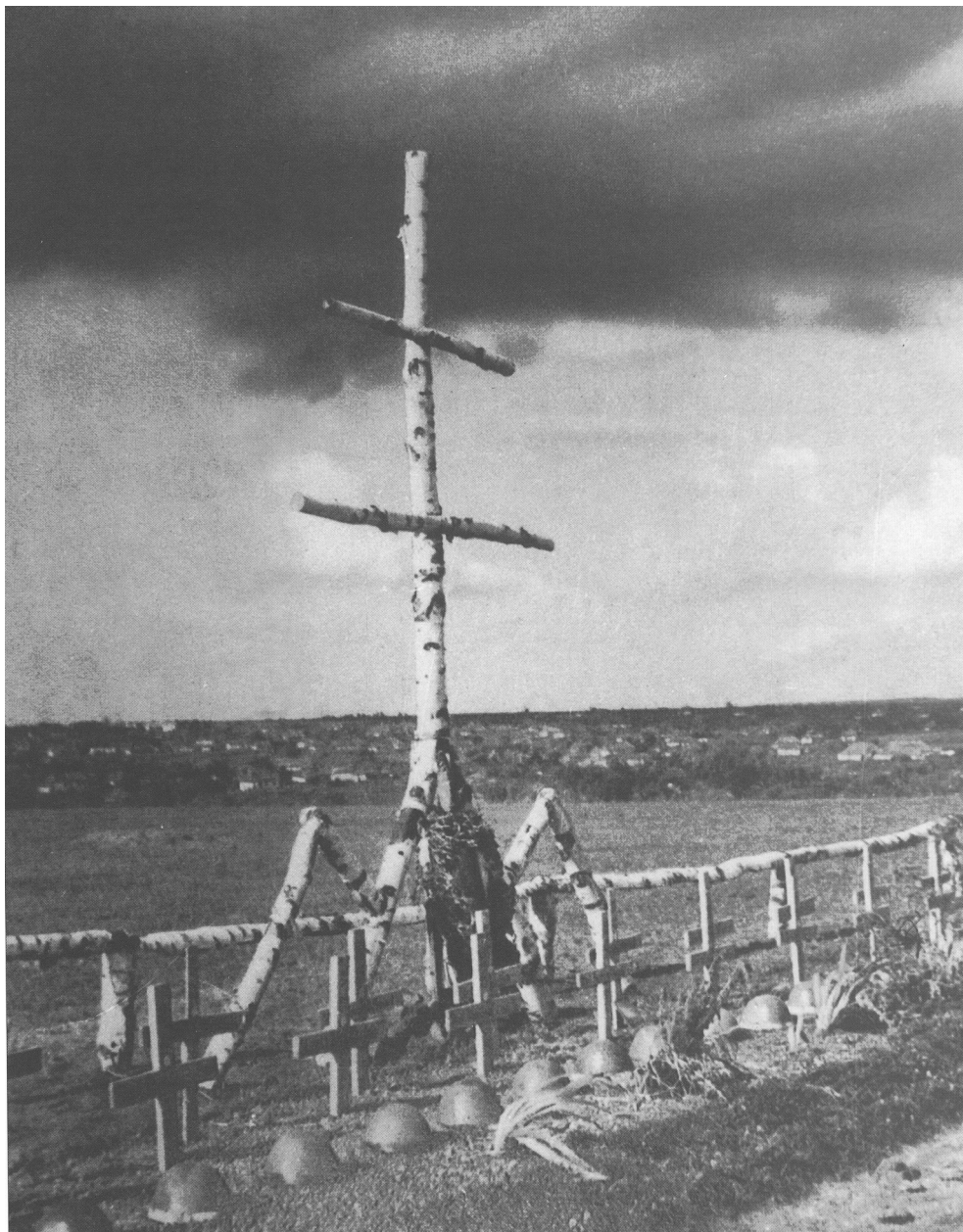
V

1938 – 1945

SLOVENSKÉ DEJINY V

Bratislava 2012

RÓBERT LETZ

Slovenské dejiny V

1938 – 1945

Vydalo Literárne informačné centrum
Námestie SNP 12
812 24 Bratislava
www.litcentrum.sk

© Róbert Letz 2012
© Literárne informačné centrum 2012

Recenzovali:
PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.
Prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.

Prvé vydanie

Zodpovedná redaktorka:
Ingrid Skalická

Grafická úprava:
Literárne informačné centrum

Sadzba:
Ondrej Gavalda

Obrazový materiál:
Slovenský národný archív Bratislava, Archív Slovenskej národnej knižnice Martin,
časopis Nový svet, Nové Slovensko, súkromná zbierka autora

Menný a miestny register zostavil:
Ján Bábik

ISBN 978-80-8119-055-1

OBSAH

ÚVOD	7
PRVÁ SLOVENSKÁ REPUBLIKA (1939 – 1945)	11
1. Od autonómie po vyhlásenie samostatného štátu	12
2. Politický systém	64
3. Politický život	76
4. Perzekúcie	128
5. Zahraničná politika	152
6. Slovenská spoločnosť	178
7. Kultúra	206
8. Hospodárstvo	224
9. Odboj	236
10. Vojna sa končí	322
Literatúra	339
Menný a miestny register	352

ÚVOD

Moderné slovenské dejiny môžeme členiť na rôzne kratšie i dlhšie časové úseky. Piaty diel Slovenských dejín sa zameriava na obdobie od vyhlásenia autonómie Slovenska v roku 1938 po zánik prvej Slovenskej republiky v roku 1945. Toto krátke obdobie je nesmierne bohaté na udalosti. Jeho výhodou je skutočnosť, že ide o pomerne uzavretý úsek, vyplnený najmä existenciou prvej Slovenskej republiky. Aby sa mohol komplexnejšie predstaviť, bolo potrebné zaoberať sa otázkami vzniku tohto štátneho útvaru, jeho politického systému a režimu, otázkami hospodárstva, zahraničnej politiky, kultúry, spoločnosti a napokon aj jeho zániku. Osobitnú pozornosť si vyžadoval domáci a zahraničný protinacistický odboj, ktorý predstavoval alternatívu k danému stavu. Pritom platí zásada, že odboj nemožno pochopiť bez poznania prvej Slovenskej republiky a naopak. Problémy a otázky, ktoré sa otvárajú v súvislosti s týmto úsekom slovenských dejín, si vyžadovali objektívny prístup, o čo som sa pokúsil.

O dynamické obdobia v najnovších slovenských dejinách nie je núdzha. Charakterizujú ich prudké, často krátko za sebou nasledujúce zmeny. Slováci si ako malý národ medzi inými početne malými, no predsa väčšími národmi strednej Európy hľadali svoje miesto v modernom svete. Sociálne, národné a etické otázky vždy hýbali Európou, ale doslova ňou otriasali práve v 20. storočí. Tieto veľké otázky nemohli obísť ani Slovensko, ktorého sa bytostne dotýkali. Slovensko sa v tomto rušnom období nestalo ohniskom vzniku nových ideových prúdov, ktoré by dominantne zasiahli do dobového myslenia Európy. Ocitlo sa však uprostred víru udalostí a obrovského tlaku dvoch totalitných veľmocí a súčasne dvoch ideových svetov – nemeckého národného socializmu zo západu a sovietskeho komunizmu z východu. Prudký spád udalostí neposkytoval dostatok času na dlhšie úvahy a diskusie, na potrebné nadýchnutie. Bol to skôr čas činov, niekedy viac, inokedy menej uvažlivých, ktoré sa často obracali proti pôvodným úmyslom.

Prvá Československá republika, štát, v ktorom Slováci dozreli na moderný politický národ, sa sám bez pomoci západoeurópskych demokratických veľmocí neodhodlal brániť proti možnej nemeckej agresii. Demokracia, ktorá si dvadsať rokov utvárala svoju tradíciu, sa nečakane rýchlo vytratila. Nahradil ju jej protipól – autoritatívny politický systém a režim. Jeho motorom sa stalo úsilie budovať niečo iné, nové

a stabilnejšie ako demokracia, ktorá „zlyhala“. K tomu sa pridružili pocity strachu a ohrozenia. Žiaľ, až v tejto situácii, keď nastala demontáž demokracie a oslabila sa moc centralistických koaličných strán, došlo k vyhláseniu a budovaniu autonómie Slovenska. Slovenská politická reprezentácia HSĽS sa v tejto krízovej situácii rozhodla zotrvať v Česko-Slovensku. Nový model vzťahov však sprevádzala vzájomná nedôvera a spory slovenskej autonómnej vlády s ústrednou vládou.

Skutočným pánom strednej Európy bolo Nemecko, ktoré podnecovalo spory národov a etník, nespokojných z rozličných príčin s versaillským systémom. Pritom si uzurpovalo pozíciu arbitra. Obratne využívalo účinné metódy hospodárskeho, propagandistického a politického vplyvu. Malo záujem na likvidácii Česko-Slovenska. Preto víťalo napätie medzi pražskou ústrednou vládou a slovenskou autonómnou vládou. Využilo radikálne orientované krídlo Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktoré sa zasadzovalo za vytvorenie slovenského štátu. Teda na jednej strane veľmocenská kalkúlia a na druhej strane úsilie využiť veľmoc na dosiahnutie príležitosti, ktorá sa už nemusí opakovať.

Slovenský štát vznikol 14. marca 1939 ako prvý národný štát Slovákov v moderných dejinách. Už od jeho vzniku ho začali sprevádzať paradoxy, ktoré poznačili celé obdobie jeho šesťročnej existencie. Vyplývali zo zrážky predstáv, plánov a ideálov s tvrdou realitou, z doznievajúceho mierového obdobia a nastupujúceho vojnového obdobia, zo zrážky osobných a skupinových ambícií s národnými záujmami, zo stretnutia tradičného kresťanského myslenia s ideológiou nemeckého národného socializmu, ale aj všeobecnejšie, z nesúladu nemeckého veľmocenského záujmu so skutočným záujmom Slovenska. Slovenský štát vznikol pod tlakom Nemecka, ktoré výrazne obmedzilo jeho suverenitu, no na druhej strane to bol štát, vytvárajúci rámec na uskutočnenie princípu základného práva slovenského národa na sebaurčenie. Silu tohto paradoxu mal oslabiť oficiálny postoj vďačnosti k Nemecku, ktoré nevystupovalo ako veľmoc obmedzujúca suverenitu, ale výlučne ako záruka slobody a nezávislosti Slovenska. Ďalší paradox tkvel v tom, že pri samotnom vzniku Slovenského štátu cestou slovenského snemu vyhlásili a najdôležitejšie mocenské pozície si v ňom vybudovali predstavitelia umierneného krídla HSĽS vedení Jozefom Tisom. Tí sa však za vznik nového štátu neangažovali, kým radikáli vedení Vojtechom Tukom, ktorí sa vyhlásenia štátu aktívne domáhali, museli tvrdo zapasovať o každú významnejšiu pozíciu. Tento výrazný rozpor a pre nich

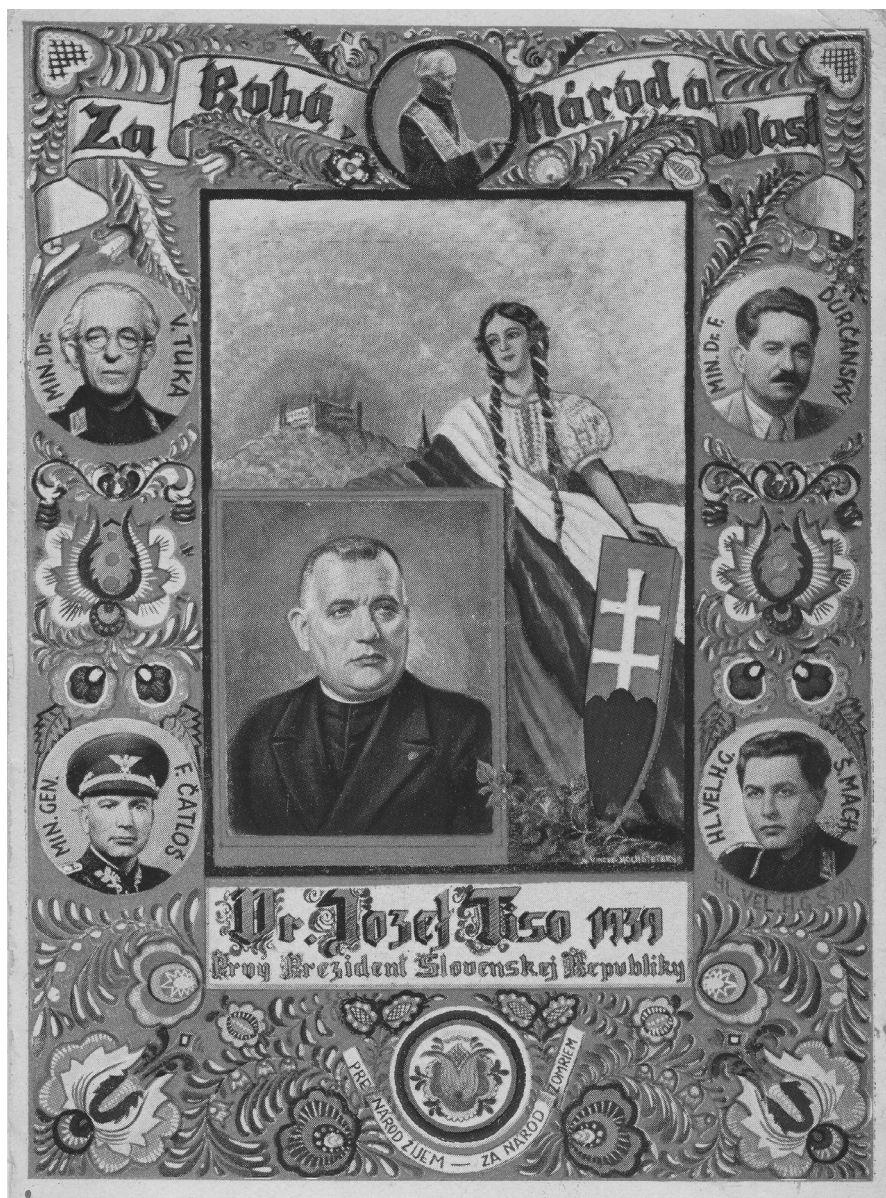
hendikep sa radikáli usilovali prekonať s pomocou Nemecka ako najvernejší spojenci.

Ďalším paradoxom je na jednej strane deklarovaný kresťanský charakter štátu a na druhej strane celkový charakter režimu, ktorý viedol vojnové operácie ako spojenec Nemecka a perzekvoval časť svojich občanov nielen pre politické presvedčenie, ale aj pre rasovú príslušnosť. Na tomto mieste môžeme spomenúť aj vnútorný paradox, týkajúci sa prenasledovaného židovského obyvateľstva. Židia boli zbavení občianskych i majetkových práv a proti zásade ľudskosti deportovaní do nacistických koncentračných táborov. Na druhej strane sa práve na Slovensku vzhľadom na počet obyvateľstva zachránil vysoký počet Židov spomedzi európskych krajín nachádzajúcich sa pod vplyvom Nemecka.

Pozoruhodne, no opäť paradoxne pôsobí aj rozmach kultúrneho života a budovateľské aktivity v hospodárskom živote uprostred svetovej vojny. Dobové paradoxy presahujú existenciu prvej Slovenskej republiky a siahajú aj ďalej do budúcnosti. Slovenský štát, hoci vznikol a mohol existovať ako štát podriadený záujmom Nemecka, nepochybne výrazne ovplyvnil zmýšľanie obyvateľstva. Viedol k historickej skúsenosti o tom, že slovenský národ môže žiť vo vlastnom štáte, a tým aj k výraznému posilneniu slovenského národného povedomia. Na druhej strane práve jeho existencia úzko spojená s Nemeckom sa stala dôvodom rozsiahleho prenasledovania časti slovenského obyvateľstva po vojne, no najmä v období komunistického režimu, čo viedlo k oslabovaniu slovenského povedomia a vôbec k relativizácii akejkoľvek i demokratickej podoby slovenskej štátnosti. Nešlo tu teda iba o potrestanie skutočných vinníkov, usvedčených z vykonávania zločinov, ale o širší zámer. Svedčí o tom aj prenasledovanie viacerých príslušníkov odboja. Ďalším paradoxom, ktorý sa prenáša až do súčasnosti, je skutočnosť, že prvá Slovenská republika napriek svojej pomerne krátkej existencii je azda najživšie diskutovaným obdobím moderných slovenských dejín. Pritom sa diskusia vedie skôr v polarizujúcej podobe.

Prvá Slovenská republika sa vytvorila v krajnej núdzi, keď sa Česko-Slovensko ako štát nedalo dlhšie udržať a Slovensku hrozilo rozdelenie medzi agresívne pôsobiace susedné štáty. Presvedčenie zachovať celistvosť jadra slovenského územia po strate južného Slovenska v prospech Maďarska a presvedčenie využiť vlastnú štátnosť ako reálne východisko z marcovej krízy – to boli hlavné myšlienky, spájajúce aj tie skupiny ľudí,

ktorí by inak vznik samostatného štátu nepodporili. Aj medzi bývalými politikmi centralistických strán platila nepísaná dohoda o podpore umierneného krídla HSLS ako najpriateľnejšej alternatívy. Oficiálna myšlienka slovenského zbratania umožnila uplatniť sa na Slovensku v štátnych úradoch rôznym ľuďom, ktorých názory boli často odlišné od politiky HSLS. V tom sa skrývala sila, ale aj slabosť režimu. Málokto z nich sa totiž stal zo dňa na deň skutočným a presvedčeným ľudákom. Ostal skôr prispôsobivým oportunistom, ktorý pri najbližšej príležitosti zmení svoj názor. Rýchlosť, s akou prvá Slovenská republika vznikla, pôsobila šokujúco. Bolo potrebné takmer na každom úseku improvizovať. Tvorili sa základné štátne inštitúcie, chýbali kvalifikované sily. Na druhej strane sa pre Slovákov otvorili pomerne široké možnosti uplatnenia a kariérneho postupu. Budovateľská horúčka však v hektických vojnových pomeroch mala príchut' nestálosti. Nemecko nepovažovalo existenciu samostatného Slovenska za definitívne riešenie. Takisto veľká časť verejnosti cítila v rýchlosti, s akou nový štát vznikol, a v podmienkach, v akých fungoval, nielen jeho záchrannú či ochrannú funkciu, ale aj jeho nestabilitu a dočasnosť. Prvým úderom boli salzburské rokovania v roku 1940, keď Nemecko prinútilo umiernenú skupinu HSLS posilniť pozície radikálov. Druhým úderom boli udalosti v lete 1944, ktoré vyústili v auguste 1944 do ozbrojeného povstania, namiereného proti príchodu nemeckej armády, spojenectvu s Nemeckom a domácemu autoritatívnemu režimu. Slovensko sa akoby rozpadlo na dva svety, ktoré predtým za istých podmienok mohli koexistovať, no v danej situácii sa už navzájom vylučovali. Vojna sa pre Slovensko stala osemmesačnou krutou realitou. Osud Slovenska v období vojny bol totožný s dramatickým osudom strednej Európy v malom. Nemecký vplyv a závislosť napokon vyústili do sovietskeho vplyvu a závislosti.

PRVÁ SLOVENSKÁ REPUBLIKA (1939 – 1945)

1. Od autonómie po vyhlásenie samostatného štátu

Nemecké plány so Slovenskom v jeseni 1938 Vyhlásením autonómie Slovenska 6. 10. 1938 v Žiline sa naplnil program slovenských autonomistov – autonómia Slovenska v rámci Česko-Slovenskej republiky na základe sebaurčovacieho práva národa tak, ako to obsahoval Žilinský manifest.

Slovenská
autonómna
vláda J. Tisa
a hlavný veliteľ
HG K. Sidor.
Zl'ava
Miloš Vančo,
Matúš Černák,
Jozef Tiso,
Ferdinand
Ďurčanský,
Karol Sidor,
Pavol
Teplanský

Stalo sa to však za nepriaznivých okolností, v čase odlivu demokracie, keď o ďalšom bytí či nebytí česko-slovenského štátu rozhodovalo Nemecko. Nemecké úrady sa v tom čase už vážne zaoberali otázkou, čo ďalej s ČSR a čo so Slovenskom. V analýze vedúceho politického oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí zo 7. 10. 1938 vypracovanej pre A. Hitlera sa píše o štyroch možnostiach: 1. samostatné Slovensko, 2. autonómne Slovensko v rámci ČSR, 3. autonómne Slovensko s orientáciou na Maďarsko až po úplné spojenie s Maďarskom, 4. autonómne Slovensko s orientáciou na Poľsko. Za reálnu sa považovala prvá a druhá možnosť. Samozrejme, Nemecko sa pozeralo na otázku ČSR a Slovenska z pozície vlastných záujmov. Táto analýza veľmi presne vystihla nemecký zámer. Samostatné Slovensko by bolo slabým štátnym útvarom, neschopným postaviť sa proti nemeckému prenikaniu na východ. Tvorilo by „oblasť najmenšieho odporu“ na

východe. Federatívna ČSR pod nemeckým vplyvom sa prezentovala takisto ako reálny projekt, uskutočniteľný v najbližšej budúcnosti, kde by Nemecko ovládalo Slovensko cez Prahu. Jeho výhoda by bola v tom, že by klesli poľské a maďarské aspirácie na Slovensko. Tento projekt by súčasne nechával otvorenú možnosť na vznik samostatného Slovenska v budúcnosti. Slovensko pod vplyvom Maďarska alebo Poľska bolo proti nemeckým záujmom v stredoeurópskom regióne. Nemecko sa totiž obávalo vzniku poľsko-maďarského bloku, ktorý by mohol byť prekážkou v jeho expanzívnych zámeroch. Z tohto dôvodu odmietalo aj pričlenenie Podkarpatskej Rusi k Maďarsku. Heslom nemeckej politiky v otázke Slovenska a Podkarpatskej Rusi malo byť právo na sebaurčenie. Navrhovaný postup, ktorý odporúčal momentálne ponechať Slovensko v rámci ČSR, odobril aj Hitler.

V tom čase európske veľmoci Veľká Británia a Francúzsko sa už nechceli viazať vo veci ČSR. Preto sa neodhodlali zasadiť za garantovanie nových hraníc po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži. O tomto štátnom útvere a jeho ďalšom osude reálne rozhodovalo Nemecko. Dôsledky boli nepriaznivé, pretože obe veľmoci neboli vnímané iba ako „veľkí patróni“ a spojenci ČSR, ale aj ako nositelia tradície systému parlamentnej demokracie. Sklamanie zo spojencov vo veľkej časti verejnosti vyústilo do sklamaní z parlamentnej demokracie ako systému. K tomu sa pridružilo sklamanie, že oficiálna politická predmníchovská reprezentácia ČSR ukázala svoju ústupčivosť a slabosť a napriek vonkajším vyjadreniam sa nedokázala odhodlať k vojenskej obrane vlastného štátu. Vysvetlenie sa hľadalo v štátnickej zodpovednosti v danej historickej situácii, ale zároveň v dôsledkoch mylnej politiky v predchádzajúcom dvadsaťročnom období. Hľadali sa obetné baránky, čo by sa označili za vinníkov. Jedným z nich sa mal stať čes. vyslanec v Paríži Štefan Osuský, ktorý bol časťou českej tlače obvinený, že si nekonal povinnosť a dostatočne a včas neinformoval vládu v Prahe v kritických dňoch. Osuský sa bránil. Začalo sa vyšetrovanie jeho činnosti, ktoré sa pre rýchly spád udalostí nedokončilo. Osuský sa však priamo od predsedu vlády Édouarda Daladiera ešte v októbri 1938 dozvedel skutočnosti, ktoré dokazovali opak. Ukázalo sa, že nie Osuský neinformoval Prahu, ale, naopak, pred ním ostali náročky utajené niektoré informácie. Beneš vyslal tajne v septembri 1938 do Paríža svojho emisára sociálneho demokrata Jaromíra Nečasa, ktorý priniesol

*Pomnichovská
atmosféra
v ČSR*

návrh na odstúpenie 4 000 až 6 000 km² česko-slovenského územia, obývaného nemeckou menšinou. K svojej misii v Paríži sa priznal aj sám Nečas. Vzájomné obviňovanie z toho, kto zavinil Mníchov, ešte väčšmi oslabovalo kredit politikov.

Začali sa ozývať hlasy úplne neznámych osôb, ktoré už dávno vedeli, ako to všetko dopadne, a ponúkali rôzne riešenia a recepty. Mnohí z tých, ktorí predtým oslavovali Masaryka a Beneša, teraz písali o potrebe „odmasarykizovania“ a „odbenešizovania“ republiky. Hľadala sa nová orientácia a nové princípy. Jan Stránský napísal 4. 10. 1938 do *Lidových novin*, blízkyh skupine Hradu, že „nemůžeme-li zpívat s anděly, budeme výti s vlky... Jestliže nemá svět být ovládnán právem, nýbrž silou – bud' naše místo tam, kde je větší síla a větší odhodlanost“. Zhodou okolností v ten istý deň v agrárnickom *Slovenskom denníku* vyšiel článok Jozefa Lettricha, kde píše o potrebe zamedziť príliv inonárodných emigrantov. „V tomto ohl'ade budeme sa musiet' zrieknuť bez sentimentality zásad humanitných i demokratických, lebo ide o náš vlastný život... Kde sa ukázalo, že demokracia nestačí, že je slabá a poddajná, tam ju nahradíme účinnejšími zariadeniami. Ak budú prekážať strany a jedinci, bude sa musiet' prejsť ponad nich. Žiadna obeť nesmie byť dost' veľká na to, aby sme zachránili štát a národ pred osudom Svätoplukovej ríše.“ Stránky dobovej slovenskej tlače sa hemžili výzvami na jednotu národa a prekonanie roztrieštenosti. Rečnilo a písalo sa o aktuálnom programe vybudovania národného a kresťanského Slovenska. V tomto smere k prvým nariadeniam autonómnej vlády, ktoré mali viac propagačný efekt, patrili nariadenia o výhradnom používaní slovenského jazyka v úradoch a na školách a o zavedení krížov do štátnych škôl. Národná eufória z dosiahnutej autonómie – zdôrazňovala sa nekrvavá revolúcia, ktorú treba robiť ďalej bez násilia a s úsmevom na perách – však nevyjadrovala iba radosť, ale aj hlbokú obavu o ďalší osud Slovenska a ČSR. Rozdiel medzi atmosférou a pomermi v Česku a na Slovensku tkvel v tom, že na Slovensku sa k moci dostala dominantná HSĽS – strana zatlačená na dlhé roky do opozície, naproti tomu v Česku išlo o prispôsobenie či metamorfózu vládnych strán smerom k menej významným, dovtedy opozičným zoskupeniam. Na Slovensku sa autonómia vnímala ako krok, ktorý – ako sa aspoň vtedy navonok zdalo – posilní ČSR, zatiaľ čo v Česku sa vnímala ako súčasť veľkej pomníchovskej prehry. Kým Česko už žilo v traume z odstúpenia území po Mníchovskej dohode, Slovensko sa ešte len pripravovalo na rokovania s Maďarskom, ktoré vyvrcholili Viedenskou arbitrážou.

V ČSR a, samozrejme, aj na Slovensku sa začal tvoriť nový, autoritatívny politický systém a režim. ČSR sa až prekvapujúco rýchle a bez zjavných protestov zbavovala toho, čím žila počas predchádzajúceho dvadsaťročia. Hľadala novú tvár, nové základy. Išlo o jej zachovanie, o prežitie ťažkých časov a neistoty, o skončenie sporných hraničných otázok. To neplatí iba pre úroveň ČSR, ale osobitne pre Slovensko, kde boli na programe rokovania s Maďarskom o budúcich hraniciach. Bolo zrejmé, že práve Nemecko je rozhodujúcim činiteľom aj v tejto otázke. Preto prvým priamym kontaktom politikov autonómneho Slovenska s oficiálnymi nemeckými politikmi bolo rokovanie Ferdinanda Ďurčanského s Hermannom Göringom 12. 10. 1938 v Göringovom sídle Carinhall neďaleko Berlína. Na rokovaniach sa zúčastnili aj Alexander Mach, Franz Karmasin a Arthur Seyss-Inquart. Ďurčanského politika vychádzala z „národného egoizmu“, ktorý zaujímali výlučne problémy a budúcnosť vlastného národa. Pre túto politiku hľadal spojencov tak, ako mu to ukazovala daná geopolitická situácia. Jeho prístup k Nemecku možno charakterizovať ako účelový – pragmatický, čo Nemecko neskôr prehliadlo. Ďurčanský sa usiloval o priamy kontakt s nemeckými politikmi, pretože Nemecko považoval za rozhodujúcu veľmoc v strednej Európe so zásadným vplyvom na budúcnosť Slovenska. Rokovania s Göringom plnili tri hlavné ciele – informovať o slovenskej otázke v duchu potreby vytvoriť samostatný slovenský štát, distancovať sa od predmníchovského štýlu politiky a získať podporu Nemecka. Ďurčanský vyhlásil, že „*Slováci nechcú nikdy patriť k Maďarsku, Slováci chcú úplnú samostatnosť s najsilnejšími politickými, hospodárskymi a vojenskými väzbami na Nemecko*“. Aby získal sympatie a podporu Göringa, ktorý zastával v Nemecku z hospodárskeho hľadiska kľúčový úrad poverenca pre štvorročný plán, pridal niekoľko formulácií, ktoré mali vyjadriť súzvuk s vtedajšou líniou nacistickej politiky: židovský problém sa vyrieši podobne ako v Nemecku, komunistická strana je zakázaná a posilní sa vplyv nemeckej menšiny na Slovensku, ktorá získa jedného ministra. Göring si Ďurčanského vypočul. Podľa jeho názoru treba podporiť slovenské úsilie o samostatnosť Slovenska primeraným spôsobom, najmä posilňovaním nemeckého hospodárskeho vplyvu. Pritom mu logicky vychádzalo, že Česko bez Slovenska bude na Nemecko ešte viac odkázané. Ďurčanský sa po návrate z Nemecka v prejave zo 14. 10. 1938 vyjadril, že „*nebudeme robiť politiku miliónových veľmocí, ale politiku malého, statočného národa, v nej na prvom mieste priateľskú politiku s naším najväčším susedom Nemeckom*“.

**Rokovania
slovenských
politikov
s Hermannom
Göringom
12. 10. 1938**

Rokovania Do Nemecka na oficiálnu návštevu odišiel aj čs. minister zahraničných vecí **František Chvalkovský**, ktorý 13. 10. 1938 rokoval so svojím nemeckým náprotivkom Joachimom von Ribbentropom v Berlíne. **Františka Chvalkovského s Adolfom Hitlerom** Musel si vypočuť zdruvujúcu kritiku ČSR. Podľa neho môže mať ČSR iba malú armádu, pričom na nových hraniciach sa nesmú vybudovať opevnenia, spojenecké zmluvy s Francúzskom a Sovietskym zväzom sa musia vypovedať, komunistická strana má byť rozpustená, má sa riešiť židovská otázka, hospodárstvo má byť vedené zásadou úzkej spolupráce a prispôsobovania Nemecku. Rozhovory pokračovali 14. 10. 1938 opäť s Ribbentropom a Hitlerom v Berchtesgadene. Hitler podrobil kritike správanie vedúcich politikov ČSR od jari do jesene 1938. Podľa neho išlo o zaslepenosť a detinsky naivnú zámenu vlastných priání so skutočnosťou. Nastal teda čas vytriezvenia a pochopenie reality. Povedané slovami Hitlera: „*Vy ste vklinení do tela veľkého Nemecka a musíte sa skrátka podľa toho zariadiť a správať.*“ Teda v prípade, že ČSR pôjde starou cestou, hrozí jej katastrofa. Ak chce, môže byť zničená za 24 hodín, alebo za 6 hodín. Boli to jasné direktívy pre novú a transformovanú politickú garnitúru v ČSR. Kolotoč návštev v Nemecku uzavrela návšteva slovenských politikov J. Tisa, F. Ďurčanského a karpatskoruského ministra E. Bačinského u J. von Ribbentropa 19. 10. 1938 v Mníchove. Rokovalo sa najmä o hraniciach medzi ČSR a Maďarskom, no v tejto súvislosti sa slovenskí politici usilovali získať nemeckú priazeň dištancovaním od politiky Prahy a zdôraznením svojej sebestačnosti.

Slovenské národné výbory a Hlinkova garda Autoritatívne tendencie v slovenskej i českej politike sa posilňovali. Nariadením autonómnej vlády sa vytvorili slovenské národné výbory. Prízvukovalo sa, že ich členmi sa mali stať povedomí a osvedčení Slováci. Slovenské národné výbory boli zásahom do kompetencie miestnych úradov a samospráv. Odstraňovaním trecích plôch medzi miestnymi úradmi a radikálnejšie naladenou časťou obyvateľstva sa stali konsolidačným nástrojom nového režimu. Plnili funkciu spoľahlivej opory novej vlády na miestnej úrovni, dohliadali na chod štátneho aparátu. Úrady si od nich mali pýtať stanovisko. Týkalo sa to najmä vecí, na ktoré by obyvateľstvo mohlo citlivo reagovať. Stanovisko národných výborov nebolo pre príslušný úrad záväzné, no musel ho zobrať do úvahy. Pôsobnosť národných výborov bola dočasná. Predchádzajúca administratíva sa proti nim nepostavila. Na čele slovenských národných výborov stál Karol Sidor. Popri slovenských národných výboroch sa na

autonómnom Slovensku presadila nová branná organizácia – Hlinkova garda (HG). Svojou činnosťou nadviazala na zakázanú Rodobranu. Impulz na jej vznik dal A. Mach, ktorý chcel využiť kapitál, nahromadený na bratislavskej manifestácii HSLS 5. 6. 1938. V článku *Hlinkove gardy*, ktorý vyšiel v denníku *Slovenská pravda* 12. 6. 1938, načrtol víziu novej organizácie ako gárd usporiadateľov a gárd obrancov. V horúcom lete 1938 však vláda ČSR nebola ochotná povoliť takúto organizáciu, za ktorou bolo cítiť zakázanú Rodobranu a skupinu radikálov. Preto sa bunky Hlinkovej gardy (HG) formovali tajne a otvorene začali vystupovať až po vyhlásení autonómie Slovenska. Z niekoľkých skupín sa HG v priebehu krátkeho času zmenila na silnú a vplyvnú organizáciu. Jej úspech sa dá vysvetliť tým, že v čase defetizmu a rozkladu armády a polície práve HG prichádzala s heslami o odhodlaní a obrane pred rôzne definovanými nepriateľmi. Navyše bola určitou alternatívou za chýbajúcu slovenskú armádu a políciu. Tak sa v radoch HG ocitli národní nadšenci i netrpezliví čakatelia na výhody. Jej radikalizmus a silné slová imponovali mnohým, pretože im dávali v mene národa do rúk moc, ktorej hranice neboli spočiatku jasne stanovené, a ak aj neskôr boli, často ich prekračovali. Stávalo sa, že terčom útokov členov HG boli najmä židovskí a českí obyvatelia, žijúci na Slovensku. HG sa teda nestala iba reálnou politickou silou, ale aj psychologickou hrozbou pre všetkých označených za nepriateľov slovenského národa. Pozdrav *Na stráž!*, ktorý sa neskôr až do roku 1945 všeobecne rozširoval ako oficiálny pozdrav, prevzala HG od Slovenského katolíckeho skautingu, kde sa používal od roku 1934. Nariadením slovenskej autonómnej vlády č. 5/1938 z 28. 10. 1938 sa HG stala jedinou brannou organizáciou na Slovensku. Ostatné organizácie boli zrušené. Jej výlučnú pozíciu potvrdilo vládne nariadenie č. 70/1938 z 5. 12. 1938 o rozpustení telovýchovných spolkov na Slovensku. Správa ich všetkého hnutel'ného aj nehnutel'ného majetku prešla na HG, ktorá bola definovaná ako zložka HSLS-SSNJ, ale prakticky až do septembra 1939 nemala jednoznačne legislatívne vymedzenú pôsobnosť a presne definovaný program. To vytváralo veľké rozdiely v činnosti jej zložiek, často v závislosti od veliteľ'a, ktorý ich viedol. Smerodajné boli jej stanovy a vnútorné predpisy, vydávané hlavným veliteľ'om HG a jeho štábom. V tomto nariadení sa prvý raz spomína Hlinkova mládež (HM) ako samostatne organizovaný zbor mužskej mládeže v rámci HG. Napriek ambícii HG pohltiť všetky mužské a mládežnícke branné a telovýchovné organizácie si cirkevné spolky a korporácie svoju činnosť obhájili.

**Radikáli
a umiernení
v autonómnom
Slovensku** K najhorlivejším organizátorom HG patril dobrodružne zameraný novinár Karol Murgaš. Doživotným veliteľom HG sa stal Karol Sidor. Sidor v sebe sústredil vedenie slovenských národných výborov i HG. Jeho angažovanie v týchto paralelných mocenských štruktúrach znamenalo náhradu za moc, ktorú nedostal po vyhlásení autonómie Slovenska. V zákulisnom zápase o vedenie v HSLŠ, ktorý viedol s Tisom, ešte nepovedal posledné slovo. Sidor bol symbolom slovenských radikálov, Tiso symbolom umiernených. Už 13. 10. 1938 na zasadnutí poslaneckého klubu HSLŠ musel Sidor čeliť otvorenému pokusu Tisa a s ním spriaznených poslancov J. Siváka, M. Sokola a Š. Danihela o likvidáciu HG a národných výborov. Sidor napriek tomuto odporu dokázal obrátiť existenciu oboch inštitúcií. Ďalšou inštitúciou v rukách radikálneho krídla HSLŠ bol Úrad propagandy. Nové technické vymoženosti a autoritatívny režim, usilujúci sa o dosiahnutie jednoty národa aj kontrolou a usmerňovaním informácií, vytvárali pre propagandu veľké pole pôsobnosti. Dňa 20. 10. 1938 zriadila autonómna vláda Úrad propagandy. Za jeho šéfa bol vymenovaný Alexander Mach, ktorý sa od novembra 1938 stal aj šéfredaktorom denníka HSLŠ *Slovák*. Úrad propagandy v tom čase ešte nemal jasnú kompetenciu ani väčšie právomoci a mal iba malý počet nekvalifikovaných pracovníkov. Vyššie spomenuté fakty nasvedčujú, že umiernené krídlo HSLŠ, ktoré sa opieralo o tradičné spôsoby politiky a malo oporu vo vidieckom obyvateľstve, katolíckom episkopáte a klére, nedokázalo ovládnuť situáciu a zabrániť rastu vplyvu HG a slovenských národných výborov. Svedčí to nielen o nejednotnosti a skrytom rozdelení ľudáckeho tábora, ale aj o tom, že Tiso, hoci sa o to usiloval, spočiatku nedokázal čeliť ráznemu náporu mladých slovenských radikálov. Tábor radikálov v HSLŠ bol prítlačlivejší a ponúkal rýchle a viditeľné riešenia. Popri K. Sidorovi ho v tom čase tvorili F. Ďurčanský, A. Mach, M. Černák a J. Kirschbaum. Posilnil ho príchod Vojtecha Tuku, ktorý bol najprv ešte v roku 1937 amnestovaný a 23. 10. 1938 sa mohol vrátiť na Slovensko. Radikálov navonok spájala čoraz hlasnejšie vyslovovaná požiadavka slovenskej štátnej samostatnosti, potreba ráznejšieho zároku proti bývalým politickým oponentom a volanie po zárokoch namierených proti českému a židovskému obyvateľstvu, ktoré vnímali ako cudzorodé a v predchádzajúcom období privilegované. Ich vzťah k Nemecku bol buď účelový (K. Sidor, F. Ďurčanský), alebo sa zakladal na hlbšom presvedčení (V. Tuka, A. Mach). Radikáli však v tomto

období netvorili súdržný celok. Ich vzťahy charakterizujú vzájomné spory a nevraživosť. F. Ďurčanský sa dostal do sporov s K. Sidorom, K. Sidor s V. Tukom a A. Machom. Aj vďaka tomu mohlo Tisovo krídlo získať pevnejšie pozície.

Po vyhlásení autonómie Slovenska sa ukázalo, že HSĽS nemá vážnejšiu konkurenciu. Príčin slabosti možnej opozície bolo viac. Išlo väčšinou o vládne strany, ktoré nemali skúsenosť a neboli pripravené viesť opozičnú politiku a byť partnerom HSĽS. Ich minulosť bola centralistická a často aj čechoslovakistická. Nemohli sa už opierať o silné pražské stranícke centrály. HSĽS využívala túto slabosť, ako sa dalo, pretože prakticky ani nenarážala na odpor. Navyše veľká časť členskej základne slovenských pobočiek centralistických strán i samotní politici sa dali úplne do služieb HSĽS. Postaviť sa proti HSĽS v čase eufórie z dosiahnutej autonómie by znamenalo v tejto situácii vyvolať občiansku vojnu. Ako povedal agrárny politik Ján Lichner: *„Druhá príčina bola revolučnosť ľudovej strany, a keby sme boli chceli túto revolučnosť zastaviť, boli by sme museli vohnať do revolúcie tú druhú čiastku, a to proti ľudákom. Boli by sme museli vyvolať občiansku vojnu a za jej následky by nikto z nás nebol mohol zodpovedať. Nám šlo o zachovanie republiky; mali sme presvedčenie, že keď sa republika zachová, i vnútorný režim bude časom zmenený, a to bez bratovražedných bojov a obetí. Ľudáci toto tušili, a preto čím ďalej, tým viac si počínali podľa svojho.“*

**Výlučné
postavenie
HSĽS**

Posmelená rýchlym úspechom HSĽS postavila požiadavku zjednotenia všetkých politických strán, pričom sama určovala podmienky. Bol to dôsledok vytvárania autoritatívneho režimu ako alternatívy za predchádzajúcu podobu demokracie, postavenú na politických stranách, ktorá v krízovej situácii na jeseň 1938 zlyhala. Dôležitou príčinou bolo reálne ohrozenie územnej celistvosti Slovenska. Toto ohrozenie vyvolávalo silnú psychózu volania po vláde silnej ruky a po politickej jednote národa. „Zjednocovací proces“ sa začal vyhlásením Martina Mičuru o splynutí pobočky Čs. strany ľudovej s HSĽS týždeň po vyhlásení autonómie Slovenska. Pre vedenie HSĽS to bol modelový príklad zjednotenia, ktorý sa očakával aj od ďalších strán s výnimkou ľavicových (komunisti, sociálni demokrati), hlásiacich sa k marxistickej ideológii. V ich prípade sa siahlo pomerne rýchlo k priamemu zákazu, prípadne k administratívne zastaveniu činnosti

a následnému rozpusteniu. Zákaz komunistickej strany bol prvým úradným aktom autonómnej vlády. F. Ďurčanský ako zástupca predsedu autonómnej vlády J. Tisa dal pokyn Krajiniskému úradu, aby zastavil činnosť komunistickej strany na Slovensku. Komunistická tlač a literatúra sa nesmeli vydávať a rozširovať. V Česku siahla ústredná vláda k zákazu KSČ neskôr.

V „zjednocovacom procese“ bol rozhodujúci postoj vplyvnej agrárnej strany. Tá sa najprv na zasadnutí výkonného výboru 4. 11. 1938 rozhodla pre dôstojné zlúčenie s HSLS a vymenovala komisiu, ktorá mala viesť rokovania. Pri rokovaniach sa pomerne rýchlo ukázalo, že má ísť o jednoduché vliatie agrárnej strany do HSLS. Ján Ursíny, ktorý to odmietol odsúhlasiť, odcestoval do Prahy za Milanom Hodžom. Ten mu prízvukoval, že sa s ľuďmi treba dohodnúť, teda ustúpiť im. Svoju úlohu zohral aj konfesiónálny moment. V agrárnej strane sa proti zlúčeniu, neskôr za zlúčenie s dohodnutými podmienkami stavali najmä evanjelickí činitelia, naopak, za zlúčenie, neskôr bez stanovenia podmienok sa prihovárali katolícki činitelia strany. Dňa 8. 11. 1938 vo večerných hodinách boli rokovania skončené. Zjednotenie sa aj v propagačnom záujme vyjadrilo v deklaratívnej forme ako *Ohlas slovenského národa* 8. 11. 1938. Dokument podpísali predstavitelia strán, ktoré sa vliali do HSLS, a predstavitelia HSLS. Splynutie strán sa tu vyhlasuje za zjednotenie slovenského národa, pričom zjednotená strana HSLS ako strana Slovenskej národnej jednoty sa stáva jedinou reprezentantkou vôle národa. Alternatíva k tejto jednote, ktorá mala charakter kategorického imperatívu a súčasne hrozby, nebola mysliteľná: „*Odo dneška musí byť záujem jednotného slovenského národa najvyšším zákonom pre všetkých Slovákov. Kto sa proti jednotnej vôli slovenského národa postaví alebo prevíní, stane sa nepriateľom a zradcom slovenského národa a s tým národ zúčtuje nemilosrdne... HSLS ako strana Slovenskej národnej jednoty stáva sa skutočnou a jedinou reprezentantkou vôle slovenského národa.*“ Nedeľa 20. 11. 1938 bola vyhlásená za „nedeľu zbratania“. Do tohto termínu mali s HSLS splynúť všetky ostatné miestne a okresné stranícke organizácie.

Úsilie vytvoriť jednu politickú stranu neobišlo ani českú časť štátu. Mníchov, vnímaný ako národné nešťastie a pocit bytostného ohrozenia českého národa, pôsobil ako hnacia sila v tomto smere. Tak sa 18. 11. 1938 vytvorila Strana národné jednoty, na ktorej čelo sa postavil dovtedajší predseda agrárnikov Rudolf Beran. Podľa Berana

vznikla táto strana spontánne a príčinou jej vzniku nebolo volanie po totalite ani napodobňovanie Nemecka, ale skôr obava pred Nemeckom a úsilie zachrániť, čo sa dá. Popri Strane národní jednoty sa 11. 12. 1938 vytvorila ešte druhá strana pod názvom Národná strana práce, ktorej základom bola Čs. sociálna demokracia. Vytvoril sa tak v daných podmienkach demokratickejší a vyváženejší model dvoch strán pravica – ľavica. Otázka znie, prečo na Slovensku nedošlo k vzniku druhej politickej strany. Dôvodov je niekoľko. V Česku vychádzala iniciatíva zjednotenia strán z vládnej agrárnej strany, na Slovensku túto úlohu zohrávala HSLŠ ako strana v dlhodobej opozícii. České politické strany, ktoré sa spojili do Strany národní jednoty, si jednoznačne nenáročovali hovoriť v mene celého českého národa. HSLŠ bola stranou, ktorá sa už dlhší čas považovala za reprezentantku slovenského národa, teda aj za určitý vzor takejto politickej jednoty vyjadrenej v strane. V Česku mohla vedúcu úlohu pri vytvorení druhej politickej strany zohrať sociálna demokracia, ktorá mala výraznejšiu podporu, bola koalíčnou vládnu stranou spolu s agrárnikmi a vyjadrovala silnú ľavicovú scénu. Na Slovensku sociálni demokrati nemali také zázemie ako v Česku, neboli „hovorcami ľavice“, stavali sa proti autonomizmu, za čechoslovakizmus a nikdy sa nepodieľali s HSLŠ na vláde, skôr sa vylučovali.

O vytvorení určitej alternatívy k HSLŠ sa na Slovensku predsa len uvažovalo. Pri procese splynutia strán s HSLŠ najdlhšie odolávala nátlaku SNS. Bol tu jednak konfesiónálny moment, ale aj trpká skúsenosť z rozchodu po parlamentných voľbách v roku 1935. Okrem toho SNS predstavovala tradíciu slovenskej autonomistickej politiky a mohla sa stať legálnou bázou na vytvorenie druhej politickej strany. V tomto smere prebiehali rokovania medzi predsedom SNS Jánom Paulínyom-Tóthom, zástupcom agrárnikov Jánom Ursíny, sociálnych demokratov Michalom Kormanom a komunistom Vladimírom Clementisom. Ako hlavný problém vytvorenia strany sa uvádzal nedostatok finančných prostriedkov. Keď Ursíny sľúbil, že peniaze zoženie, nedostal odpoveď od SNS. Projekt využiť SNS ako stranu, ktorá by skoncentrovala predstaviteľov iných strán a vytvorila legálnu protiváhu, teda ostal iba v štádiu úvah. HSLŠ by asi ťažko prijala takúto stranu ako partnera, skôr by v nej videla konkurenta s koncentráciou nespokojencov. Na druhej strane chýbal dostatok vôle a odvahy takúto stranu vytvoriť. Po vynútenom splynutí SNS

s HSLS-SSNJ 15. 12. 1938 sa HSLS-SSNJ stala aj formálne jedinou politickou reprezentantkou Slovákov. Aby sa zdôraznila jedine správna cesta vonkajšej národnej jednoty vyjadrená v jednej politickej strane, noviny otvorene písali o potrebe postihu pre tých, ktorí by chceli ísť inou cestou, a vládna moc v tomto smere konala. Podľa denníka *Slovák* z 26. 11. 1938: „*Ked'že je ešte mnoho duší, ktoré nevedeli pochopiť volanie doby, tieto musia byť zneškodnené, aby pre chuťky jednotlivcov netrpel celok. A tak slovenská verejnosť musí s povďačnosťou prijať opatrenie vlády ohľadom zriadenia koncentračných táborov... V ministerstve vnútra robia sa prípravy na zriadenia koncentračných táborov na Slovensku. Prvý koncentračný tábor bude pravdepodobne zriadený v Ilave. I tento čin vlády prispeje ku konsolidovaniu pomerov a môžeme ho s radosťou vítať, lebo Slovensko ľahkým spôsobom pozbaví nežiaducich živlov, ktoré po primeranej výchove budú azda môcť slúžiť celému národu a nie svojim vreckám a chuťkam.*“ Okrem HSLS-SSNJ na Slovensku pôsobili ešte dve politické strany, organizované podobne na národnostnom princípe (Deutsche Partei – Nemecká strana, pre nemeckú národnostnú menšinu, založená 8. 10. 1938 na báze bývalej Karpatonemeckej strany, a Zjednotená maďarská strana pre maďarskú národnostnú menšinu, založená ešte 21. 6. 1936, úradne rozpustená 28. 11. 1938, no jej ďalšie pôsobenie bolo trpené). Vytvorenie takéhoto zjednodušeného modelu vzťahov ponúkalo východisko považovať HSLS-SSNJ za jedinu reprezentantku slovenského národa a vzhľadom na jej program a tradíciu ju stotožňovať s vôľou národa, pritom sa ďalšie dve menšinové strany pokladali za výlučný prejav vôle národností, ktoré reprezentovali. Ich existencia a reálny vplyv záviseli najmä od zahraničnopolitických okolností. Za jednou stálo Nemecko a za druhou Maďarsko. Vzhľadom na nižšiu početnosť oboch menšín predstavovali iba národnostnú, nie reálnu politickú alternatívu k HSLS-SSNJ

**Národnostné
vzťahy
v období
autonómneho
Slovenska**

V období autonómneho Slovenska prešli veľmi búrlivým vývinom národnostné vzťahy. Celkovo možno konštatovať, že Mníchovská dohoda a Viedenská arbitráž neprispeli k ich upokojeniu, skôr pokračovalo ich vyostrovanie, s čím súviseli aj príklony k radikálnym riešeniam. Veľkým problémom sa ukazovalo postavenie Slovákov v Maďarsku. V medzivojnovom období na území trianonského Maďarska prebiehala programová asimilácia Slovákov, ale aj iných národnostných

menšín. Viedenskou arbitrážou sa pomery na území južného Slovenska, pripojeného k Maďarsku, ešte vyhrotili. Z územia, ktoré malo pripadnúť Maďarsku, evakovalo asi 50 000 Slovákov a Čechov. Išlo o príslušníkov armády, polície, zamestnancov štátnych úradov, ktorým štát zabezpečil iné pôsobisko. Okrem nich z obavy o svoje životy, občianske a majetkové práva evakovali aj roľníci a živnostníci. Keď všetku moc prevzala maďarská vojenská správa, z obsadeného územia sa začali vyháňať a vypovedať slovenskí, ale aj českí kolonisti, ktorí sa tu usadili v rámci česko-slovenskej pozemkovej reformy. Mnohí z nich boli bití a týraní. Situácia sa podstatne nezlepšila, ani keď sa moc odovzdala civilnej správe. Prenasledovaní a vypovedaní boli slovenskí štátni a verejní zamestnanci, učitelia, poštári, železničiari, notári. Nepohodlní Slováci boli vystavení otvorenej perzekúcii, bitiu, týraniu, lúpežiam, domovým prehliadkam, strate zamestnania a najrôznejšiemu ponižovaniu. Vznikla mohutná vlna utečencov, často pozostávajúca z celých rodín, ktorí hľadali útočisko na Slovensku. Niektorí utiekli cez hranicu bez povolenia, čím riskovali životy, iní boli násilne vystáňovaní zo svojich príbytkov na hranicu alebo dostali od maďarských úradov doklad o vypovedaní z územia Maďarska. Početný stav evakuantov a následne vyhnanecov a utečencov zo slovenských území pripojených k Maďarsku sa štatisticky ťažko dá podchytiť. Odhaduje sa, že v rokoch 1938 – 1943 predstavoval asi 100 000 osôb aj s rodinnými príslušníkmi. Najmä situácia utečencov bola nezávideniahodná. Od Krajinského úradu dostávali minimálny príspevok na stravu a ošatenie, boli ubytovaní v núdzných podmienkach. Často boli odkázaní na charitatívnu pomoc rôznych inštitúcií. Ak išlo o roľníkov, Krajinský úrad určoval ich rozmiestnenie na slovenskom území, najmä na väčších súkromných majeroch. Prúdy utečencov a otvorený perzekučný tlak poľavil od roku 1940, keď slovenská autonómna vláda siahla po recipročných opatreniach proti maďarskej menšine, ktorá ostala na slovenskom území. Symbolom útlaku Slovákov na územiach zabratých v roku 1938 Maďarskom, boli udalosti v obci Šurany. Napätie medzi miestnymi Maďarmi a Slovákami tu rástlo pre silnejúce maďarizačné opatrenia. Prenášalo sa aj do kostola, kde sa po omši spievala maďarská hymna. Slováci zasa presadzovali spievanie slovenskej hymny. Po polnočnej omši, keď sa z iniciatívy slovenských študentov spievala v miestnom rímskokatolíckom kostole slovenská hymna, maďarskí žandári celú noc vyšetrovali viacero ľudí. Dňa 25. 12. 1938 sa opäť vystupňovalo

napätie v súvislosti so spievaním hymien v kostole. Pri východe z kostola nastala hádka a tlačnica. Maďarskí žandári spustili strelbu. Výsledok bolo mŕtve dievča Mária Kokošová a päť zranených. Dvoch ľudí – chlapca a tehotnú ženu – zastrelili v obci Čechy pri Nových Zámkoch.

Vstup
maďarskej
armády do
Lučenca
v roku 1938

Na území južného Slovenska, pripojenom k Maďarsku, sa dramaticky zhoršili sociálne pomery. Česko-slovenské koruny sa vymieňali za maďarské pengő v pomere 7 : 1, hoci reálny kurz bol 5 : 1. Prejavil sa nezáujem o odbyt poľnohospodárskych produktov, čo viedlo k ochudobňovaniu roľníkov. Ceny poľnohospodárskych produktov poklesli o 20 – 30 %. Naopak, zvýšili sa ceny priemyselných produktov, a to až o 100 %. Ľudia v štátnej a verejnej službe, v priemysle i v poľnohospodárstve strácali zamestnanie. Pritom podpory v nezamestnanosti

a ďalšie sociálne vymoženosti bežné v ČSR zanikli. Rýchlo sa zhoršujúcu situáciu nezachránila ani akcia Maďar Maďarovi, prostredníctvom ktorej sa rozdávali potravinové poukazy obyvateľstvu. Skúsenosti viedli k rozčarovaniu, a to nielen u slovenského, ale i maďarského obyvateľstva. Známu sa stala riekanka: *Minden drága, jobb volt Prága* (Všetko je drahé, lepšie bolo pri Prahe) alebo *Minden drága, visza Prága* (Všetko je drahé, naspäť k Prahe).

Maďarská menšina, ktorá ostala po Viedenskej arbitráži na Slovensku, mala desaťnásobne menší počet ako pred rokom 1938. Znížením jej počtu však nepoklesol jej ekonomický a politický význam. Jej politickí predstavitelia sa ešte pred arbitrážou usilovali dosiahnuť pripojenie časti územia Slovenska vrátane hlavného mesta Bratislavy k Maďarsku, s čím nesúhlasilo Nemecko. Úteky či vyst'ahovanie z územia Slovenska do Maďarska sa vyskytovali aj u príslušníkov maďarskej menšiny. V porovnaní so Slovákmi v Maďarsku však išlo o jednotlivé prípady. Rovnako boli rušené rôzne maďarské spolky, obmedzované vydávanie literatúry a tlačovín a verejné podujatia. Išlo tu o recipročnú politiku slovenskej autonómnej vlády, ktorá pokračovala aj neskôr.

Na Slovensku bola po Viedenskej arbitráži najpočetnejšia nemecká národnostná menšina. Jej význam rýchlo rástol v súvislosti s dominantným vplyvom Nemecka v Česko-Slovensku. Dôležitá bola nielen pre Berlín a jeho záujmy na Slovensku a širšie v strednej Európe, ale aj pre oficiálnych predstaviteľov autonómneho Slovenska, pre ktorých sa stávala nenahraditeľným mostom k nemeckým politikom. Politickí predstavitelia nemeckej menšiny na čele s Karmasinom teda plnili úlohu sprostredkovateľov pri dohode rokovaní s kľúčovými nemeckými politikmi a súčasne boli prítomní pri týchto rokovaniach. Pre slovenských politikov bolo dôležité, že politickí predstavitelia nemeckej menšiny z viacerých dôvodov odmietali pripojenie častí Slovenska i celého Slovenska k Maďarsku. Na druhej strane živili nádej o možnom pripojení Bratislavy k Nemeckej ríši. Boli si vedomí svojej dôležitosti a v istom zmysle aj výsadného postavenia, preto voči slovenskej vláde presadzovali zvýšenie práv i zmenu terminológie. Prestali sa nazývať a byť nazývaní národnostnou menšinou a stali sa národnou skupinou (Volksgruppe). Ich vedúci činiteľ Karmasin sa stal vodcom tejto skupiny (Volksgruppenführer). Cez nich sa na Slovensku v prvej fáze šíril kult Adolfa Hitlera. Obecné zastupiteľstvo v Nemeckom Pravne (dnes Nitrianske Pravno) sa 27. 11. 1938 rozhodlo ako prvé pomenovať námestie podľa Adolfa Hitlera.

Slovenská autonómna vláda uznesením z 10. 10. 1938 vytvorila úrad štátneho tajomníka. Tento úrad fungoval pri predsedníctve autonómnej vlády a jeho vedením bol poverený Karmasin. Išlo o šikovný ťah, ktorý ukazoval ústretovosť k nemeckej menšine, pretože Nemecko veľmi citlivo reagovalo na dodržiavanie práv nemeckých menšín v iných štátoch. Tým sa na jednej strane zdôraznil pozitívny postoj k nemeckej menšine a na druhej strane sa minimalizovala možnosť rôznych káuz, ktoré mohli byť Nemeckom využité v neprospech autonómnej vlády a vôbec Česko-Slovenska. Štátny sekretariát mal právomoc intervenovať iba v ústredných úradoch, no často sa pokúšal zasahovať do kompetencií nižších úradov, čo neraz vyvolávalo napätie. Karmasin často argumentoval tým, že štatistiky 1. ČSR sú falšované a k nemeckej menšine sa v skutočnosti hlási 200 000 obyvateľov Slovenska. To bol jeden z impulzov, prečo sa predseda autonómnej vlády J. Tiso rozhodol pripraviť sčítanie ľudu. Sledoval tým zreálnenie nárokov nemeckej, ale aj maďarskej národnostnej menšiny a vôbec objektivizáciu národnostného obrazu po veľkých zmenách v jeseni 1938. Sčítanie, ktoré sa uskutočnilo k 31. decembru 1938, ukázalo, že na Slovensku sa k slovenskému národu hlási 2 260 894 obyvateľov, k nemeckej menšine 128 347, k českej 77 488, k rusínskej a ukrajinskej 69 106, k maďarskej 57 897 a k židovskej 28 763 (k izraelskému vierovyznaniu 85 045 osôb), k cigánskej 26 265 a k poľskej 3 848.

Vyhlásenie autonómie Slovenska priamo ovplyvnilo udalosti na Podkarpatskej Rusi a súviselo s orientáciou rusínskej a ukrajinskej menšiny na východnom Slovensku. Ústredná pražská vláda 9. 10. 1938 síce vymenovala za nového guvernéra Podkarpatskej Rusi Ivana Párkányiho, čo sa však s poukazom na Slovensko považovalo za nedostatočné. Preto bola o dva dni neskôr vymenovaná prvá autonómna vláda Podkarpatskej Rusi, vedená Andrejom Bródym. V tejto vláde dominoval rusínsky smer. Bródy sa usiloval o čo najväčšiu samostatnosť Podkarpatskej Rusi a kalkuloval s možnosťou jeho pripojenia k Maďarsku. Keď ešte koncom októbra 1938 požiadal ústrednú vládu v Prahe o uskutočnenie plebiscitu, bol zbavený svojho úradu a zaistený. Po prepustení vo februári 1939 utiekol do Maďarska. Otvorenou otázkou boli aj hranice autonómnej Podkarpatskej Rusi. Podkarpatskoruskí politici reprezentujúci rôzne národnostné prúdy považovali bez rozdielu za prirodzené, aby sa hranice posunuli na západ a zahŕňali tak aj časť územia východného Slovenska podľa rozšírenia rusínskej a ukrajinskej menšiny. Pri vyjasnení ich mienok

však došlo k zásadnému rozporu medzi rusínskym a ukrajinským prúdom. Predstavitelia rusínskeho prúdu sa obávali, že ak sa územie východného Slovenska stane súčasťou Podkarpatskej Rusi, dôjde k ukrajinizácii rusínskeho obyvateľstva. Preto Ruská národná rada pod vedením grécko-katolíckeho kanonika Teodora Rojkoviča 22. 11. 1938 rozhodla, že Rusíni z východného Slovenska nechcú patriť k Podkarpatskej Rusi a vyhlasujú úplnú lojalitu slovenskej autonómnej vláde. Bol to veľmi dôležitý moment z hľadiska integrity slovenského územia. Ruská národná rada žiadala od slovenskej vlády vymedzenie územia obývaného rusínskou menšinou, povolenie samostatnej politickej strany, vytvorenie úradu štátneho sekretára pri autonómnej vláde v Bratislave podobne ako mala nemecká menšina, vlastných okresných náčelníkov a úradníkov, podporu rusínskych škôl a kultúrnych ustanovizní. Tiso na rokovaníach s rusínskymi činiteľmi odmietol prijať požiadavky v takomto rozsahu. Boli tu obavy z dezintegrácie slovenského územia, ale aj z toho, že rusínsku otázku na Slovensku môže využiť vo svoj prospech Maďarsko. Napokon bola 18. 2. 1939 v Prešove podpísaná slovensko-rusínska dohoda, ktorá zaručovala rusínskej menšine splnenie národnokultúrnych požiadaviek. Predstavitelia rusínskej menšiny neboli nespokojní. Medzi nimi a slovenskou vládou však napriek tomu pretrvávalo napätie. Ukrajinsky orientované vlády pod vedením Augustína Vološina sa usilovali o pričlenenie časti východného Slovenska k Podkarpatskej Rusi.

Veľmi turbulentným vývojom prešla v období autonómneho Slovenska česká národnostná menšina. Po vytvorení 1. ČSR bolo prirodzené, že nastane migrácia obyvateľstva z Česka na Slovensko a naopak. Príchod Čechov na Slovensko mal masovejší charakter ako príchod Slovákov do Česka. Pre Slovensko bola totiž nevyhnutná pomoc českých kvalifikovaných síl najmä v štátnej správe a školstve. Popri takýchto silách prichádzali aj nekvalifikované sily, ktorých mali Slováci dosť. Navyše časom Slováci získali vlastnú inteligenciu, ale aj iné kvalifikované pracovné sily, ktoré nenachádzali uplatnenie doma. Napriek tomuto vývoju sa počet Čechov na Slovensku stále zvyšoval. Tento trend bol v súlade s oficiálnou politikou veľkých celoštátnych politických strán, ktoré presadzovali štátny centralizmus a ideológiu čechoslovakizmu. Keď sa HSĽS dostala v októbri 1938 k moci, dalo sa očakávať, že otvorí otázku pôsobenia Čechov na Slovensku. Táto strana totiž aj v minulosti otvorene upozorňovala skôr na negatíva prítomnosti Čechov v slovenskom prostredí. Pritom upozorňovala nielen na ich nadpočetnosť, ale

aj škodlivý ideologický vplyv na tradične kresťanské Slovensko. HSĽS mala v prvom rade záujem na vylúčení českých štátnych zamestnancov a učiteľov a na ich nahradení Slovákmi. Chcela zabezpečiť štruktúru autonómneho Slovenska novými osobami, u ktorých bola väčšia istota, že budú lojálne a nebudú sa stavať proti oficiálnej politickej línii. Rozdiely sa prejavovali vo vedení HSĽS v tom, že radikálne krídlo na rozdiel od umierneného presadzovalo úplné vyst'ahovanie Čechov zo Slovenska. Rezort školstva a vnútra v autonómnej slovenskej vláde spravovali radikáli M. Černák a F. Ďurčanský. Preto práve tu sa začal najsilnejší tlak na pozície Čechov. Pritom v ich rezortoch pôsobil veľký počet Čechov. Umiernené krídlo, ktoré stálo na pôde česko-slovenského štátu, si na rozdiel od radikálov uvedomovalo, že otázka českej menšiny na Slovensku je aj širšou otázkou potrebného českého kapitálu, ale aj turistického ruchu a profesionálov v kľúčových odvetviach slovenského hospodárstva. Odchod Čechov zo Slovenska nepresadzovala iba HSĽS. Ona plnila funkciu hybnej sily, ktorá na to vytvárala podmienky. Navyše protičeské nálady a odchod Čechov presadzovali aj predstavitelia nemeckej a maďarskej strany a z pozadia aj Nemecko a Maďarsko. Umiernené krídlo HSĽS sa usilovalo o legalizáciu odchodu Čechov zo Slovenska. Toto riešenie bolo prijateľné aj pre ústrednú vládu v Prahe. Minister financií Josef Kalfus navrhol začiatkom decembra 1938 odvolať zo Slovenska 9 000 českých zamestnancov a uvoľniť 4 000 dôstojníkov na slovenskú kvótu. Ústredná vláda a napokon aj slovenská autonómna vláda s návrhom súhlasila. Preto bolo vydané nariadenie 382 z 23. 12. 1938 o úprave niektorých služobných pomerov štátnych zamestnancov. Nariadenie určilo, že slovenská vláda dá k dispozícii 9 000 českých štátnych zamestnancov, a to najmä tých, ktorí nemali definitívny služobný pomer. Slovenská vláda prednostne určovala na odsun tých zamestnancov, ktorí neovládali slovenský jazyk a mala proti nim politické alebo ideologické výhrady. Na druhej strane sa mali z Česka na Slovensko vrátiť všetci slovenskí štátni zamestnanci. Nariadenie sa netýkalo českých obchodníkov, remeselníkov a vôbec ľudí, pracujúcich v súkromnej sfére. Akcia odsunu českých štátnych zamestnancov sa uskutočnila do vzniku slovenského štátu. Stanovený počet 9 000 zamestnancov, ktorí odchádzali aj s rodinami, bol prekročený o ešte asi 230 ďalších zamestnancov prepustených pred vydaním vládneho nariadenia. Do Česka sa museli vrátiť aj českí kolonisti z južného Slovenska, ktoré pripadlo Maďarsku.

V súvislosti s emotívne diskutovanou národnostnou problematikou v Česko-Slovensku sa v česko-slovenských vzťahoch otvorila otázka moravských Slovákov. Medzi moravskými Slovákami začala po podpise Mníchovskej dohody a intenzívne po vyhlásení autonómie Slovenska vystupovať skupina, ktorá hlásala, že moravskí Slováci, obývajúci Moravské Slovensko (Slovácko), nie sú súčasťou českého ani moravského národa, ale sú súčasťou slovenského národa, žijúceho na Slovensku. Táto skupina sa sústreďovala okolo spolku Moravsko-slovenská spoločnosť, ktorý sa premenoval na Národopisná Morava. Jeho vedúcimi osobnosťami boli známy maliar Joža Úprka, jeho syn Ján Úprka, Ján Ryba, Ľudovít Hamšík, Anton Šumbera a Jozef Novák. Delegácia moravských Slovákov navštívila 19. 10. 1938 Bratislavu a rokovala so šéfom Úradu propagandy Alexandrom Machom. Na rokovaní navrhla pričlenenie Moravského Slovenska k autonómnemu Slovensku. Mach a slovenskí vládni činitelia, najmä Sidor a Tuka, túto myšlienku z pozadia podporovali, no slovenská vláda v tejto veci nezaujala jednoznačné stanovisko. Zväčšením územia by sa zvýšila dôležitosť autonómného Slovenska. Získalo by dôležité priemyselné stredisko v podobe svetoznámych Baťových závodov v Zlíne a sociálne i kultúrne vyspelú krajinu so 600 000 obyvateľmi. Otázka zisku územia s moravskými Slovákami mala perspektívu, pretože by kompenzovala straty, zapríčinené Viedenskou arbitrážou. Autonómna vláda ju mohla využívať proti ústrednej pražskej vláde ako dôležitý politický argument. Ústredná vláda si to uvedomovala, a preto šíriace sa hnutie paralyzovala aj mocenskými zákrokmi. Pripravovanú manifestáciu za pripojenie k Slovensku, ktorá sa mala konať 30. 10. 1938 v Uherskom Hradišti, úrady zakázali. Niekoľko osôb bolo uväznených. Ako náhrada sa usporiadala v ten istý deň manifestácia na Slovensku v Skalici. J. Ryba prečítal manifest, v ktorom sa moravskí Slováci osvedčujú za pripojenie k Slovensku a žiadajú usporiadať v tejto veci plebiscit. Súčasne protestoval proti väzneniu vedúcich činiteľov hnutia za pripojenie.

V období po podpísaní Mníchovskej dohody sa veľmi zneistilo postavenie židovského obyvateľstva. Od októbra 1938 sa takmer všetky české a slovenské periodiká zaoberali Židmi, pritom ich často označovali za príčinu mníchovskej katastrofy. Ak sa predtým vyskytol aj kritický spôsob písania o Židoch, teraz sa o nich takmer výlučne písalo pejoratívne ako o zradcoch, kriminálnikoch, podvodníkoch a vôbec ako o škodlivom elemente. Na prírlev židovských utečencov z Nemecka a z území zabratých po Mníchovskej konferencii Nemeckom ministerstvo vnútra

v Prahe reagovalo pokynom, aby do ČSR neboli púšťaní Židia, bez domovskej príslušnosti v oklieštenej ČSR. Židia sa usilovali o prejavy lojality, no tie vyznievali do prázdna. Určité východisko mnohí videli v emigrácii z Česko-Slovenska.

Otázka postavenia Židov v 2. ČSR mala aj vyšší politický význam. Bola totiž otázkou postoja k Nemecku. Ústrednej vláde v Prahe i slovenskej autonómnej vláde záležalo na dobrých vzťahoch s Nemeckom a jedným z prostriedkov, ako tieto vzťahy vytvoriť, bolo nasledovať nemecký vzor vo vzťahu k Židom, teda zaviesť proti nim reštriktívne opatrenia. Slovenskí politici sa pokúšali dosiahnuť priazeň Nemecka pri rozhodovaní o príslušnosti územia južného Slovenska práve tým, že zavedú tvrdé opatrenia proti Židom. Židia sa stávali nielen obrazným, ale aj reálnym terčom útokov rôznych radikálnych jednotlivcov a skupín. Najmä majetnejších vydierali, šikanovali a ich byty a obchody rabovali. Pripravovalo sa rozhodnutie arbitrov vo Viedni o osude južného Slovenska. Práve v tejto napätej atmosfére sa skupina Židov rozhodla protestovať 1. 11. 1938 pred bratislavským hotelom Carlton, kde bola ubytovaná maďarská vojenská misia, pripravená odísť na rokovania do Viedne. Demonstranti rozdávali letáky, v ktorých žiadali pripojiť Bratislavu k „veľkému liberálnemu Maďarsku“. Chceli tým zrejme upozorniť na rýchlo sa zhoršujúce postavenie na území Slovenska, no nie je vylúčené, že akcia bola riadená z Maďarska. Keď na druhý deň arbitri vo Viedni rozhodli o pripojení južného Slovenska k Maďarsku nad rámec očakávaní slovenskej autonómnej vlády, nastalo rozčarovanie a pobúrenie. Židia sa v tomto okamihu stali vhodným obetným baránkom. V Bratislave aj v niekoľkých iných viacerých slovenských mestách sa konali protižidovské demonštrácie a ničili sa židovské obchody. Krajinský úrad v Bratislave už 2. 11. 1938 zakázal evakuáciu židovského obyvateľstva z území, ktoré mali byť pripojené k Maďarsku. Dňa 3. 11. 1938 sa v Bratislave konalo stretnutie Adolfa Eichmanna zo Sicherheitsdienstu (SD), vedúceho Centrálneho pre židovské vyst'ahovalectvo vo Viedni, s niektorými radikálnymi slovenskými činiteľmi na čele s Jozefom Faláthom, Slovákom žijúcim vo Viedni. Eichmannove návrhy na vyst'ahovanie Židov boli prispôsobené slovenským pomerom a na druhý deň predložené predsedovi autonómnej vlády Tisovi. Faláth akciu prezentoval tak, že na Slovensku je veľa židovských emigrantov a tulákov, ktorých „*treba ako nebezpečných zneškodniť a dopraviť ich na južné Slovensko*“. Po

Tisovom súhlase s plánom a poverením viesť akciu začal vystupovať ako jeho zmocnenec pre riešenie židovskej otázky a v Tisovom mene dal 4. 11. 1938 rozoslať telefonogram, aby úrady zadržali nemajetných Židov a Židov cudzej štátnej príslušnosti a bez domovskej príslušnosti a aby ich vyviezli ešte v ten deň do polnoci na územie, ktoré malo pripadnúť Maďarsku. Ďalší telefonogram vydaný ešte v ten istý deň bez Faláthovho vedomia upresnil, že vyst'ahovaniu podliehajú iba Židia s cudzou štátnou príslušnosťou a Židia, ktorí nemajú domovské právo v obci, kde sa zdržujú, mali byť vypovedaní do domovských obcí. To ešte zvýšilo zmätok. Vyst'ahovanie Židov sa uskutočnilo z väčšiny okresov. Celkovo asi 7 500 Židov (z toho polovica z Bratislavy) bolo vyvezených na územie, ktoré malo pripadnúť Maďarsku. Maďarská strana ich však po príchode svojej armády odmietla prijať a navyše sama prikrčila k vyvezeniu Židov na slovenské územie. Postihnuté osoby, medzi nimi aj rodiny s deťmi, tak boli nútené žiť v zlých poverternostných podmienkach na území nikoho. Z príkazu predsedu vlády Tisa sa napokon akcia 7. 11. zastavila. Išlo o prvú akciu tohto druhu zameranú proti Židom, organizovanú slovenskými úradmi. V oficiálnej slovenskej politike prevládala mienka umiernených predstaviteľov HSLS o redukcii vplyvu Židov vo všetkých oblastiach spoločenského a hospodárskeho života podľa ich percentuálneho zastúpenia medzi obyvateľstvom. Súčasne sa deklarovala potreba zákonného riešenia postavenia Židov. Dňa 14. 12. 1938 vytvorila ústredná vláda v Prahe ministerský výbor. Jeho úlohou bolo vypracovať plán opatrení, ktorý by riešil otázku postavenia Židov. Vláda 27. 1. 1939 nariadila všetkým ústredným úradom, aby spísali zamestnancov židovského pôvodu. Podľa pokynov ministerstva vnútra mohli pracovať Židia v štátnych službách, iba ak boli nenahraditeľní a ak neprídu do styku s verejnosťou. V ten istý deň vláda schválila nariadenie o pobyte emigrantov. Dotknuté osoby museli opustiť územie ČSR do šiestich mesiacov. Slovenská autonómna vláda 23. 1. 1939 zriadila tzv. Sidorov komitét, nazvaný podľa jeho predsedu Karola Sidora. Ten pripravoval návrhy prvých zákonov, ktoré sa mali týkať Židov.

Hoci autonómia Slovenska bola vyhlásená ešte začiatkom októbra 1938 a existoval jej návrh, pomerne ťažko sa rodil zákon o autonómii Slovenska. Už pri rokovaníach zástupcov HSLS so zástupcami českých politických strán v Prahe 8. 10. 1938 na pôde pražského parlamentu

*Ústavný zákon
o autonómii
Slovenskej
krajiny*

prijali české strany (agrárnici, sociálni demokrati, národní socialisti, ľudovci, živnostníci a národné zjednotenie) spoločné vyhlásenie, v ktorom sa osvedčili, že si osvojujú návrh HSLS na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenska z 5. 6. 1938, a súčasne sa zaviazali, že sa pričinia o jeho skoré prijatie v parlamente. Prijatie očakávaného zákona blokovala skutočnosť, že po strate území a zavedení autoritatívneho režimu nebolo jasné, koľko poslancov z parlamentu odišlo. Situácia sa vyjasnila 8. 11. 1938. Preto na druhý deň do Prahy pricestovala delegácia v zložení M. Sokol, K. Sidor a F. Ďurčanský a od predstaviteľov českých politických strán požadovala urýchlenie prijatia zákona o autonómii Slovenska. O tri dni nasledovala nová rázna intervencia slovenskej delegácie v Prahe u predsedu vlády J. Syrového. Delegáti oznámili Syrovému, že slovenskí poslanci v pražskom parlamente sa zúčastnia voľby budúceho prezidenta ČSR iba pod podmienkou, ak zvolá zasadnutie parlamentu, ktoré prijme zákon o autonómii Slovenska. Po schválení v spoločnej česko-slovenskej komisii sa napokon dohodol aj termín zasadnutia pražského parlamentu s programom prijať zákony o autonómii Slovenska a Podkarpatskej Rusi: v snemovni 17. 11. a v senáte 22. 11. 1938.

Skupina slovenských poslancov HSLS-SSNJ predložila Poslaneckej snemovni po predchádzajúcich rokovaniach s českými politickými stranami 15. 11. návrh na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny. Išlo v podstate o pôvodný návrh HSLS z 5. 6. 1938. Navrhovatelia argumentovali tým, že postupujú v záujme uplatnenia samourčovacieho práva pre dva rovnoprávne národy – Čechov a Slovákov, i keď si uvedomovali, že zo štátoprávneho hľadiska prijatie ústavného zákona o autonómii Slovenska nie je ideálnym riešením, pretože zavádza asymetriu: *„Bolo by ideálom, aby vedľa seba stáli dve teritoriálne a personálne vymedzené zložky, slovenská a česká, organizované federatívne, nad ktorými vyrástla by štátna nadstavba česko-slovenská.“* Zo strany českých vládnych politikov však nebola ochota vytvoriť osobitné české orgány zákonodarnej a vládnej moci. Napriek tomu vládlo presvedčenie, že návrh pomôže rýchle zlikvidovať dvadsaťročný nesvár a položí základy ďalšieho spoločného budovania svojského národného života obidvoch národov a prispeje k zaisteniu ich spoločných záujmov. Ešte pri otvorení zasadnutia Poslaneckej snemovne 17. 11. sa zdalo, že všetko prebehne hladko. Veď sa hovorilo o novej ére vzťahov Čechov a Slovákov. V skutočnosti bola atmosféra

napätá a v poslednej chvíli ohrozila prijatie zákona. Ľudácky denník *Slovák* nečakal a písal, že zákon je schválený a poslanci zaspievali hymnickú pieseň *Hej, Slováci*. V skutočnosti došlo k dramatickému zvratu. V ústavnoprávnom výbore sa začalo opäť rokovať a vyjasňovať stanoviská, a to až do jednej hodiny v noci. Pokračovalo sa 18. 11. opäť do nočných hodín. Najdôležitejšou zmenou, ktorú presadili slovenskí poslanci, boli zmeny v § 5. Ten stanovil, že k platnosti uznesenia pražského parlamentu vo veci zmeny ústavnej listiny a ústavných zákonov je potrebné, aby väčšina určená v ústavnej listine zahŕňala aj primeranú kvalifikovanú väčšinu členov snemovní, zvolených na území Slovenska. Zásada, podľa ktorej ústredná vláda má požívať dôveru väčšiny slovenského národa, sa zdôraznila tým, že tretina poslancov Slovenskej krajiny mohla podať návrh na vyslovenie nedôvery. Sporným miestom sa stala otázka kompetencií pražského celoštátneho parlamentu. Riešilo sa to napokon aj v rámci § 5 tým, že väčšina pri hlasovaní o zákonoch týkajúcich sa spoločných kompetencií v sebe mala zahŕňať aj primeranú väčšinu členov poslancov, zvolených na území Slovenska. Ústupkom slovenskej strany bola možnosť rozšíriť spoločné kompetencie, samozrejme viazaná na súhlas väčšiny v slovenskom sneme. Slovenská strana významne ustúpila vo veci jazykových práv. V pôvodnom návrhu sa písalo iba o slovenskej reči ako úradnej a vyučovacej reči na území Slovenska s tým, že národnostné menšiny môžu používať svoju materinskú reč. Táto časť bola doplnená tak, že príslušníci českého národa, ale aj úrady, súdy a verejné orgány a združenia z Česka mohli v styku s úradmi, súdmi a inými verejnými orgánmi používať českú reč. Navyše sa zdôraznila nedotknuteľnosť jazykových práv garantovaných Saintgermainskou mierovou zmluvou.

Spoločne s návrhmi zákona na autonómiu Slovenska a Podkarpatskej Rusi ústavnoprávny výbor parlamentu rokoval aj o vládnom návrhu zmocňovacieho zákona, ktorý by zmocnil vládu meniť a dopĺňať zákony vládnymi nariadeniami a prezidentovi umožňoval vydávať dekréty so silou ústavných zákonov. Slovenskí poslanci sa obávali, že tento zákon môže byť zneužitý proti autonómnemu postaveniu Slovenska. Preto trvali na tom, aby bol najprv prijatý ústavný zákon o autonómii Slovenska, potom zvolený prezident a až nakoniec schválený zmocňovací zákon. Návrh ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny parlament schválil v pléne 19. 11. 1938. Celá procedúra prebiehala veľmi krátko a bez rozpravy. Spravodajca Martin Sokol z HSLS vyhlásil:

„Zákon, ktorý dnes odhlasujeme, nech raz a navždy likviduje doterajšie trenice medzi Slovákmi a Čechmi a nech je počiatkom krajšej budúcnosti nielen slovenského, ale aj českého národa. Staré Československo v nemalej miere padlo i preto, lebo medzi slovenským a českým národom nebola zhoda a úprimná spolupráca. Ak chceme, aby nové, okyptené Československo bolo zdravé a životaschopné, musíme ho budovať nielen novými metódami, ale aj v novom duchu, v duchu vzájomnej lásky, znášanlivosti a v duchu vzájomného bratského porozumenia. Kto chce zvíťaziť, musí v prvom rade sám veriť vo víťazstvo pravdy, za ktorú pracuje a bojuje. Slováci po 20-ročnom boji zvíťazili, lebo nestrácali vieru v Boha a verili v spravodlivosť a životaschopnosť svojho národa.“ Za prijatie zákona hlasovalo v druhom čítaní 144 poslancov, proti 25 z komunistickej strany, ktorá už mala na území štátu zastavenú činnosť, no jej poslancov ešte nezbavili mandátov. Proti boli aj traja pravicoví českí poslanci Ladislav Rašín, Vlastimil Klíma a František Schwarz. V ten istý deň schválila Poslanecká snemovňa aj návrh zákona o autonómii Podkarpatskej Rusi, ktorý umožnil uskutočniť prísľub autonómie Podkarpatskej Rusi daný ešte v ústave ČSR. Z Poslaneckej snemovne sa osnovy zákonov o autonómii Slovenska a Podkarpatskej Rusi dostali do senátu. Ten 22. 11. 1938 oba návrhy zákonov schválil bez zmien. Proti nehlasoval nikto, iba komunistickí poslanci ešte pred hlasovaním opustili zasadaciu sieň. Zákon o autonómii Slovenskej krajiny č. 299/1938 Zb. podstatne zmenil dovtedajšie štátoprávne usporiadanie ČSR. Nevytvorila sa rovnocenná federácia troch častí – Česka, Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Slovensko a Podkarpatská Rus dostali vlastné parlamenty, vlády a iné inštitúcie, no v Česku plnili túto funkciu celoštátny parlament, vláda a inštitúcie, ktoré rokovali o českých veciach s vylúčením zástupcov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Vytvoril sa síce neúplný a pomerne zložitý model trojfederácie, ktorá vychádzala z princípu zákazu majorizácie a zabezpečenia kontroly a spravodlivého zastúpenia vo všetkých rozhodujúcich celoštátnych inštitúciách. Do názvu štátu sa opäť tak ako pred rokom 1920 dostal spojovník. Česko-Slovenská republika však vo svojom názve nezahrňala tretí článok federácie – Podkarpatská Rus.

Podľa nového ústavného zákona zákonodarnú moc na území Slovenskej krajiny vykonával snem. Jeho právomoc v určitej oblasti obmedzoval nevyhnutný spoločný celoštátny záujem (národná obrana, zahraničná politika, doprava, mena, pošty, telekomunikácie, štátne občianstvo,

monopoly, spoločné štátne podniky a ústavy). Väčšie kompetencie slovenského snemu sa sústredili najmä v kultúrnej, školskej, obchodnej a živnostenskej oblasti. Vládna a výkonná moc sa decentralizovala. Kompetentná bola vo všetkých veciach, spadajúcich pod právomoc slovenského snemu, ale aj v tých, kde zákonodarná moc patrila pražskému parlamentu, napríklad vo veciach štátneho občianstva, vyst'ahovalectva, cestovných pasov, dopravy železnicou, vodou, vzduchom, ďalej pošta, dane, dávky a poplatky, monopoly a spoločné štátne podniky. V národnej obrane platila zásada, že počas mieru na území Slovenska bude umiestnený podľa počtu obyvateľstva primeraný kontingent útvarov všetkých zbraní a že príslušníci Slovenskej krajiny budú sa zaraďovať predovšetkým do týchto útvarov. Slováci dostali právo primeraného zastúpenia v ústrednej vláde a vo všetkých orgánoch, ako aj v medzinárodných orgánoch a organizáciách, v ktorých má republika zastúpenie. Slovenskú účasť v ústrednej vláde zaručoval § 12. Podľa neho sa rozhodovania v ústrednej vláde a podpísania jej nariadení zúčastnili aj členovia slovenskej vlády, ale len ak išlo o záležitosti týkajúce sa Slovenska. Ak sa nariadenie týkalo aj Slovenska, mal ho podpísať aspoň jeden člen ústrednej vlády, zastupujúci Slovenskú krajinu. V praxi sa zasadnutí ústrednej vlády v Prahe ministri slovenskej autonómnej vlády nezúčastňovali, ale zastupoval ich Karol Sidor, ktorý od 1. 12. 1938 zastával úrad podpredsedu ústrednej vlády. Zo strany vtedajšieho predsedu vlády Rudolfa Berana to bol premyslený ťah, ktorým sa mal utlmiť Sidorov radikalizmus. Sidor spoločne s jemu podriadenými slovenskými vládnymi delegátmi v spoločných ministerstvách (Štefan Hašík – obrana, Alexander Hrnčár – financie, Jozef Zvrškovec – zahraničie) tlmočil stanovisko slovenskej autonómnej vlády v Prahe a presadzoval slovenské záujmy v hospodárskej a politickej oblasti.

Prijatie nového ústavného zákona umožnilo uskutočniť prezidentskú voľbu, ktorá bola pôvodne naplánovaná na 23. 11. Už na rokovaníach vládnych strán v Prahe sa 14. – 15. 10. 1938 dohodlo, že bude postavený iba jeden kandidát na prezidenta ČSR, na ktorom sa vopred dohodnú všetky vládne strany. V hre bolo viac mien, ktoré kolovali už po abdikácii Edvarda Beneša. V politických kuloároch prevládala mienka, že by nemalo ísť o aktívneho politika. Hovorilo sa o vtedajšom ministrovi zahraničných vecí Františkovi Chvalkovskom, priemyselníkovi Janovi Baťovi, bankárovi Jaroslavovi Preissovi a ďalších. Zo Slovákov do

**Voľba
prezidenta
ČSR
Emila Háchu
30. 11. 1938**

úvahy prichádzal Milan Hodža, ktorého priechodnosť vo vedení HSĽS sondoval jeho dôverník Jozef Rudinský, ale aj vyslanec v Paríži Štefan Osuský a prezident Najvyššieho súdu Vladimír Fajnor. Okruh kandidátov sa napokon zúžil na predsedu Najvyššieho správneho súdu Emila Háchu. Hácha mal 66 rokov, vo svojej oblasti bol uznávaný odborník, politicky sa neexponoval, jeho myslenie bolo orientované konzervatívne a vyznaním bol katolík. Dňa 21. 11. 1938 sa v Kolovratovom paláci v Prahe zišli zástupcovia českých strán a HSĽS, aby rokovali o osobe budúceho prezidenta republiky. HSĽS zastupovali K. Sidor a M. Sokol. Slovenská strana netrvala na tom, aby kandidát na prezidentský úrad bol Slovák, no vyhradzovala si, aby išlo o konzervatívnejšie orientovaného kandidáta s pozitívnym vzťahom ku katolíckej cirkvi. Ukázalo sa, že Hácha je prijateľný aj pre slovenskú stranu, a preto už nič nestálo v ceste jeho voľbe. Prijat' prezidentský úrad v štáte, ktorý sa nachádzal v takej zlo-

žitej situácii, bolo ťažkým rozhodnutím aj pre Háchu. Kandidatúru sa spočiatku zdráhal prijať, no napokon ustúpil a vyhlásil, že sa obetuje a prijíma ju. Je zaujímavé, že Háchu ako vynikajúceho právnik a človeka svetového formátu preťažoval aj Hodža.

Slávnostná prezidentská voľba sa konala na spoločnej schôdzi oboch komôr pražského parlamentu 30. 11. 1938. Slovenskí poslanci volili podľa ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny osobitne, pretože k voľbe prezidenta bola potrebná ich kvalifikovaná väčšina. E. Hácha dostal celkovo 272 hlasov a 39 hlasovacích lístkov bolo prázdnych. Odovzdali ich komunisti. Všetci slovenskí poslanci v počte

Prezident ČSR
Emil Hácha

58 hlasovali za Háchu. Po zložení sľubu si do auta k novému prezidentovi prisadol predseda vlády Jan Syrový, predseda slovenskej vlády a rímskokatolícky kňaz Jozef Tiso a zástupca predsedu vlády Podkarpatskej